

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

при коришћењу уџбеника и радних свезака народописа

5–8. разреда српских основних школа

Циљ и намена горе наведених издања је:

- увођење младих генерација у упознавање историје и културне баштине српског народа
- обнављање и оживљавање традиције, материјалне и духовне културе Срба у домовини
- развијање поштовања код ученика према својим народним обичајима
- заустављање одумирања многих елемената традиција у српској култури
- упознавање ученика са животом и културно-историјским споменицима српске заједнице у домовини
- увођење младих у обичајно-обредне радње везане за верске празнике
- продубљивање знања ученика о судбоносним догађајима историје српског народа
- стицање знања о пословима у годишњем циклусу и о ратарском календару
- указивање на разлике између градског и сеоског начина живота
- да се појачају интердисциплинарни садржаји, концентрацијом, повезивањем појединих предметних тематских целина
- да се концентрично развијају и проширују спознаје, појмови појединих тематских кругова, нпр. географски положај Сентаandreје – сентаandreјска „химна” – презимена – историја – српски народни обичаји из текстова Сентаandreјаца – културно-историјски споменици – култ патријарха Арсенија – тематско сумирање стеченог знања о Арсенију Чарнојевићу – знаменити Сентаandreјци – Сентаandreја у савременој српској књижевности
- да се на занимљивим, разноврсним текстовима увежбава читање на српском језику
- питањима, задацима, обрадом тематских јединица помоћи ученицима да успоставе контакт са прошлости
- поред појединачног и тимска обрада текста, тимски рад на часу
- радови ученика се добро могу употребити и за украшавање учионице, објављивање радова у школском листу, или као декорације школских приредаба
- посебан нагласак је на бољем упознавању месне, завичајне историје, обичаја, значајнијих личности, добротвора
- помоћу приложених извора из разних временских периода упоредити и закључити промене у обичајима, говорном језику
- по слободном избору и по процени наставника се – у складу са знањем језика – у свакој тематској целини може изабрати градиво које садржи минималне захтеве или нуди дубље проучавање теме
- за велике хришћанске и националне празнике у уџбенику се налази и „сценарио” за школску приредбу или обележавање празника у оквиру/на нивоу разреда, школе или месне српске заједнице. У уџбенику се наглашава да Срби у Мађарској чувају и негују три култа: култ Светог Саве, кнеза Лазара и Арсенија Чарнојевића
- користећи нотне записе, деца уз помоћ свог наставника/наставника музичке културе/ родитеља могу обогатити, оживети наше старе обичаје (нпр. свадбене, посленичке песме)
- лепота Србије (географске области, вековни верски центри, туристички и културно-историјски споменици) може пробудити интересовање ученика да што боље упознају матичну земљу и да се поносе баштином српског народа
- у разним историјским периодима делатност знаменитих личности допуњује знање ученика. Поред упознавања значаја истакнутих личности може се изградити или продубити и локални патриотизам (припадност српској заједници)

- истраживање и приказивање породичног стабла; сакупљање предања о пореклу и прецима; представљање породичног албума, породичних реликвија, икона; истраживање завичајних писаних и материјалних споменика, истакнутих особа, као што су народни учитељи или појци, (...) може да послужи за изложбу најлепших радова
- за задушнице, или када се обрађује тематски круг култ мртвих може се сваке године обилазити православно гробље и сређивати гробови бивших народних учитеља, свештеника, истакнутих мештана, задужбинара, добротвора
- уочи великих хришћанских празника један од начина оживљавања обичаја може бити да се са децом заједно меси и украшава божићни, славски колач, чесница, буздован, плете венац, спремају посна јела, српски специјалитети, кољиво, спрема зимница

Садржај уџбеника по разредима састоји се од тематских целина које су састављене – по могућности – од садржаја који се односи на догађаје у матичној земљи, на Србе ван Србије, првенствено Србе у Угарској, тј. данашњој Мађарској и обухвата спознаје из историје, књижевности, географије, музике, православља, народних обичаја, свакодневног начина живота у прошлости и данас.

Наслови већих целина обрађени су у читанци, збирци, списку, белешкама, нпр. хришћански празници са народним обичајима изложени су по школском календару. Теме за обраду и развој способности ученика по обиму и типу школе обрађене су на три нивоа: **минимални** – обавезни, проширени – „**Мало више**” и за радознале – „**Занимљивости**”.

Изворни текстови, белетристика и научни текстови могу се користити по процени наставника и више пута (нпр. храмовна слава у месту; историја Срба у насељу; знање о храму; легенда о светитељу, препознавање или опис иконе; посебно обележје славског обреда у месту; заједничко припремање славског колача и кољива; писани извори, есеји о локалним обичајима). Са понављањем и проширивањем знања ученици ће стећи не само трајно, темељно знање (током четворогодишњег школовања) већ ће и увежбати, усвојити обредне радње и постати свесни значења славе у повезивању и опстанку расељене српске заједнице. Читањем, анализом, упоређивањем књижевних и научних текстова ученици развијају логичко мишљење, формирају вештине, као што су одабирање и класификовање чињеница, коришћење енциклопедија, те продубљују своја сазнања о прошлости. Зато су бирани извори из историјских читанки, школских хрестоматија и многих наставних приручника, мемоара, дневника, писама, путописа.

Коришћење текста у настави има и велики васпитни значај. Ученици се упознају са делатношћу великих историјских личности и животом обичних људи, што снажно може да утиче на формирање њихове друштвене и националне свести.

Одабрани текстови из уметничких дела одговарају узрасту и васпитно-образовним задацима. Књижевни текстови служе као средство сликовите конкретизације градива, за упознавање атмосфере времена, народног стваралаштва.

Радне свеске са илустрацијама, кроз низ питања и задатака желе да доведу ученике до вештина, навика.

Приказивање историјских и људских ликова, војних и политичких личности, великих мислилаца, уметника, књижевника, твораца духовне културе, врховних научника и личних судбина у историјским догађајима, добротвора и задужбинара служи као додатни задатак за надарене и радознале ученике, за припремање реферата или састављање портрета личности као одраз/приказ свог времена. Ово градиво обухвата трећи ниво рада, то јест додатно или занимљиво градиво. Наравно, у облику тимског рада могу се раду прикључити сви ученици.

За увод у рад и мотивацију ученика наставник се може припремити додатним информацијама, неким излагањем као, нпр. за илустрацију понашања кнеза Михаила Обреновића као владара наставник може да опише историјску личност или карактеристичне детаље, нове појаве тог времена као што су:

„(...) на белом коњу, у генералској униформи, калпак, сабља окићена драгим камењем, бриљанти чак

и у мамузама. Па кад се тако парадан појави пред народом, да сви зину од чуда (...) и двор је морао сав да засја. Довучен је намештај какав су дотле видели само најбеснији европски дворови. Уведени су балови на које су сви долазили свечано упарађени, јер један тако велики господин као кнез мора да буде окружен такође правом господом и правим дамама. Кнежев рођендан постаје велики народни празник (...). Да би се популарисао и успоставио контакт с народом (...) са бројном свитом организује путовања по Србији. Новинарски извештаји тад грмише хвалама о радости народној при дочеку кнеза, о ручковима, беседама и здравицама (...)"

Или као илустративан пример може послужити Вуково писмо кнезу Милошу из 1832. године:

„Милош може сваког човека у подручју своме, без икакве кривице, сам и јавно и тајно погубити, а може и великом суду заповедити да га као највећег злочинца осуди на смрт (...). Са имањем својих подручника Милош тако располаже као и са животом, зато се обично говори, све је твоје господару што ми имамо (...) а што се тиче части, он јавно прети свакоме ко би се усудио казати да част има и жели је имати.”

Или радећи фрушкогорску област, манастир Крушедол или мозаик Ангелинеума наставник може дочарати лик српске деспотице монахиње Ангелине цитатима из књиге Љиљане Хабјановић-Ђуровић „Запис душе”.

За успостављање нове школске традиције Сећање на **Видовдан** за састављање и увежбавања пригодних програма већ у 6. разреду, након проучавања тематске целине „Продор Турака на Балкан”, ученици могу детаљније упознати, увежбати песме из Косовског циклуса да би наредних година извели рецитал или сценску игру на школској приредби (педагошки циљ: у свим српским местима оживети култ светог кнеза Лазара).

Исто се може саставити свечани програм за обележавање **Велике сеобе** из радова објављених поводом 300. годишњице сеобе (Сеоба Срба 1690. – читанка о историји и културној прошлости Срба у Мађарској). Нова традиција српске заједнице у Будимпешти је бродарење до Сентандреје и назад. Манифестација „Дан сеобе” посвећена је догађајима из 1690. године. Ове програме могу добро искористити и школске драмске секције, које могу извести ове представе и на сусрету драмских секција у Десци.

Следећа представа може послужити као модел за школску приредбу. За почетак је довољно ако се само неки делови науче и изведу уз звучне ефекте као, нпр.: Арсенијева молитва или гусларева песма; прелаз народа преко Дунава; из друге представе Арсенијев монолог или дијалок Колонић – цар Леополд.

СЛОВО О АРСЕНИЈУ И НАРОДУ ЊЕГОВОМ (др Бранивој Ђорђевић)

Фрагменти из драмске фреске

Уводне напомене

Прослављати велики датум у историји нашег народа у форми рецитала, академије, програма не изазивају више интересовање публике. У покушају новије, комуникативније и сврсисходније сценске реализације састављена је ова драмска фреска.

Језик у овом делу заслужује посебну пажњу. На основици народног говора појављују се и неки посебни облици разговорног, свакидашњег начина изражавања и елементи црквенословенског језика.

Декор и костим: црне завесе и беле блузе или кошуље са црним сукњама и панталонама. За етнички елемент могу се додати појасеви 10-15 сантиметара широки.

Групе извођача могу се састојати од ученика и ученица (...) или како месни услови дозвољавају.

Учесници могу седети на поду или на пањевима размештеним по целој сцени.

Технички услови: светло и музику по могућности треба извести како је наведено у самом делу.

1. сцена

(из даљине, у почетку тихо, а затим све јаче, допире звук манастирских звона)

- А. Звони ли звони (...) К'о да не мисли никад престати (...).
- Б. Требало би поћи! Звоно зове. Е, помози нам Боже и Свети Никола.
- В. Велика је вода Сава. Са њом ни Светом Николи не би било лако.

(звук звона се лагано претаче у стару косовску песму коју у даљини негде пева девојка)

- А. Кад је оно Кара-Мустафа пре пет-шест година кренуо на Беч, и сам цар Леополд, кажу, мор'о је из престонице Беча да се склони.
- Б. Опседа'о је Кара-Мустафа Беч читаво лето, ал' се мор'о повући. Зима је већ била на прагу.
- В. Прича се да су и многи Срби тада бранили Беч. Чак се преко Саве и певало о њиовом јунаштву!
- Г. Јадна им мајка српска, куд све не разбацаше кости своје.
- Д. Зато је патријарх Арсеније и биво код цара неколико пута. Да се к'о људи договоре како са пребеглицама да се поступа, како да се пребегли Срби у аустријску војску приме, шта да им се да за живот, како жене и децу да збрину. Сам сам слуш'о прошлог лета од патријарха Арсенија кад је у манастир Грабовач доходио.

(кад се полако у даљини изгуби песма девојачка, назире се духовна музика кир Стефана Србина из 15. века „Ниње сили“)

- Б. Наш је патријарх одвајкада осећа'о у свом срцу сву несрећу и патње народа српског. Зато је похит'о да му пружи руку, помоћ и утехе.
- Г. Па не мислиш, ваљда, да су нас у Христовој љубави грлили Млеци и Аустријанци? Они су нашег патријарха призивали к'о пријатељи, а прижељкивали исто што и Турци.

(уз устајање свих, емитује се магнетофонски снимак „Арсенијева молитва“)

Господи боже, и ти Исусе спаситељу, сине божји, у твоје име похитај и спаси народ мој. Удостоји ме видети свети град Јерусалим и поклонити се живоносном гробљу твоме, походити сва места по којима је пречиста нога твоја ходила!

2. сцена

- А. Мољаше Арсеније за помоћ ма са које стране. Ни Беч, ни Пешта, ни Млеци, па ни Јерусалим не огласише се. Све овде муком замуче и заори се над Србијом мујезинов глас „Алах екбер“ уз писку и лелек ојађеног народа.

(Мујезинов глас „Алах екбер“ кад се надвиси и осамостали, зачују се речи поруке митрополита Јефтимија)

Русију, мајко наша православна! Ево мене, митрополита скопског Јефтимија, посланика патријарха српског господина Арсенија Чарнојевића, да умолим помоћ за прогоњене са свога огњишта и обесправљене Србе православне. Код нас се не живи, него се пати од оних који нас поробише и наметнуше нам тешке хараче. Али ни са других страна нам праве помоћи нема. Немачки ћесар заплени пода се седам епископа српских: Будимског, Пожешког, Темишварског, Вршачког, Црногорског, Липавског и Бачког. Са оне опет стране млетачка војска се приближава. Сви прете да униште српску веру и име. У тебе, Русију, мајко наша православна, још једино упиремо очи молећи за помоћ!

(Глас мујезина јењава и ишчезава)

- Б. А помоћи ниоткуда! Свако се само о себи брине!
- В. Еј, тужна смо ти и несрећна раја турска.
- Г. У Бога се треба уздати, али нам ваља сада само се Арсенију патријарху нашем окренути.
- Д. Он ће нам опет о сеоби говорити. О бољем животу преко Саве. О хришћанима који тамо владају.
- А. Ашта ћемо скућом, ливадама и стоком? Зар да их оставимо да ушевар обрасту? Да нам се гробови наших старих затру и у коров изгубе? Зар да се Косово и сва Србија у пустош преобрати?
- Д. Главу треба сачувати, веру и име српско! Ми ћемо кад-тад с помоћу бечког ћесара отерати Турке и опет се на своја огњишта вратити. Тако нам и сам патријарх Арсеније поручује.
- Г. Што бисмо се сада двоумили кад је сеоба Србаља преко Саве било још од Косова!
- Б. Рече патријарх да је тим Србима мађарски краљ Матија Корвин допустио да се населе, па их данас, ено, у Чепелу и Будиму.
- Г. Знам ја то, знам да је било сеоба и за време деспота Ђурђа. Знам да су Срби тада добро населили Будим и Сланкамен. Дошли чак до Токаја и Дебрецина. Али ово је друго. Како ће се овољка сила народа са свим што има и што му је још у тору остало, испред турских сабљи пребацити преко Саве.
- А. Данас се само оданде и може бранити Србија. Овде ће више и нема.
- В. Дош'о је српски судњи дан!
- А. Патријарх је већ са својим свештенством изнео наше светиње из Пећке патријаршије. Све је већ спремно за пут.
- В. Жалосна земљо моја!

(Кроз мукање крава, блејање оваца, лавез паса чују се удаљена звона, женски повремени јауци и нека црквена песма слична опелу, издваја се мушки глас)

И тако чрез десјат љет от тој љутој брани многоплоднаја и изобилнаја земља сербскаја запусте всја. И гради вси и села всја запустеша, и манастири царски и олтапи свјатија. Трије рани пусти господ на сребскују земљу: првоје мор, и потом и паки меч и мор вкупе, и плененије и град љутују (...). И лежаху мртви (...), котори же живи хождаху бјаху почернели од глади (...) и тако скончашасја и не оста десјатој части људеј (...), и оставише земљу пуну всју.

(овај текст се може изговорити и у преводу)

И тако током десет година ове несреће и јада, плодна и изобилна српска земља опусте сва. И градови сви и села сва опустеше, и манастири царски и олтари свети. Три пошасте посла Господ на српску земљу: прво болест, а затим одмах сабљу и болест скупа, а онда пљачку и глад љуту, и лежаху мртви они који још живи ходаху беху поцрнели од глади и тако скончавашу па не остаде ни десети део народа и оставише земљу пуну сву.

(фијук ветра, грмљавина, јаук жена се чује)

- Аж Јој, Боже велики, зашта нас кажњаваш? Шта ти тољко згрешисмо!
- Бж Држи се за даску кад не знаш да пливаш.
- В. Не кукајте, жене. Спасавајте што се спасти може!
- Аж Децу, децу прво у дреглију пустите!
- Бж Оста иза нас пустош и пламен.
- В. Попалише жетву, куће, манастире. Бог им судио!
- Г. Својим очима сам гледао Пећку патријаршију у пламену.

- Д. А ја Сопоћане и Студеницу.
 Аж Милешеву, Љубостињу.
 Бж Раваницу, Манасију.
 В. Патријарх је већ преш'о! Ено га дочекује нас са митрополитима, свештеницима, барјацима црквеним и светињама нашим.
 Г. Дочекује јадан и чемеран једва четрес 'иљада душа од триста 'иљада кол'ко нас би кад кренусмо. СВИБожја воља... Божја воља... Божја воља.

(све јаче и јаче се заори хорско „Рождество твоје”, „Христe Боже наш”)

3. сцена

- А. Срећан Божић и Христос се роди!
 Б. Јадан ми Божић, ни бадњака немаш од чега да одсечеш.
 В. Црни Божићу наш.
 Д. Овакав Божић ни код Турака нисам славио.

(хорско појање полако изчезне)

- Аж Овде бар колибе и шаторе направисмо.
 Бж А и куга к'о да прође. Не умре се онол'ко к'о кад пођосмо.
 В. Шта ли је с онима што осташе на Косову?
 А. Овде нам ћесар обећа слободу и закриље за православну веру.
 В. Ослободио нас свију данака и пореза...
 Б. Ослободио, ал' ако му к'о војници послужимо!
 Д. Нема земље у Јевропи на коју кап српске крви није канула! Само да нам ови језуити на веру не пљују!
 Г. Неку унију нам стално помињу!
 А. Ваљало би се Русу окренути! То је наша вера и крв! Овде ћемо се изгубити к'о у шуми, нико нам ни за име неће знати!

(Из даљине допире звук добоша војничких, чује се и знак трубеза јуриш)

- Б. Јауци и запомагање до неба се чује! Падају око нас... падају... али се мора напред. Наш Подунавски пук осветла образ!
 А. Заузесмо и Мајнц!
 Б. Не би нам лако с Французима. Доста наших остаде на бојиштима.
 А. Раговање у Баварској се заврши, али пруски краљ упаде у Чешку, а нама одмах би наређено да се упутимо на ту страну!

(сасвим у позадини назире се гуслар)

Гуслар: Ој, народе тужни и чемерни!
 Доклен ћемо вако да носимо?
 'Оће 'л веће синови нам тужни
 узвикнути једном с дедовима:
 волим кршним и стенама пустим
 дрвеном се кором залагати,

него л' спати, него л' благовати
а без цркве и слободе златне!
Зар остави Призрен пусто л' ини
да се вране сад по њему гњезде?!
Зар зато га оставио горда
да у Швапској потурчењак будеш?

(гусле се полако претачу у руску духовну песму „Под твоју милост”)

В. Склопи на вјеки веков наш светли патријарх Арсеније своје уморне очи у молитви

(чују се гусле, а одмах затим и гуслар)

Гуслар:

Кад су били близу Карловаца,
Карловачка звона зазвонише.
Илази дванаест владика
и за њима свита калуђера,
па примају Арсен патријарха.
Носе њега у Фрушку планину
до славног места Крушедола,
па га онде саранише лепо
у гробницу Максима владике.

- А. Без њега сам сад само сироче без родитеља изгубљено у овим панонским пустарама.
Д. Био је то наш и отац и мајка!
В. Без школа наших деца ће нам се у Немце и Мађаре једног дана претворити!
А. Сачувај нас, Боже, ода зла!

(тихо па све јаче развија се хорско појање „Господи возвах” од Корнелија Станковића)

- Г. У Нову Србију, браћо, треба кренути! Рус нас зове у загрљај!
В. Име, језик и веру само нам Нова Србија може сачувати!
Б. Русија, мајка наша православна, чека нас и зове у загрљај!

(мукање крава, блејање оваца, лавез паса, јауци жена, плач деце. Из потпуног мрака појави се група.)

- А. Немојте стално кукати! Главу горе! Сад се већ некако сналазимо!
А.ж Више смо свега имали на обалама Саве и Дунава.
Б. Ал' смо више и гинули за бечког ћесара. То заборављаш!
А.ж Па и овде вас зову у војску.
А. Зову, него шта?! Зову па и чинове дају. Има од наших већ и генерала. Ено ти Прерадовића, па пуковника Шевића и тољко других.

(звучи фруле допиру из велике даљине, сцена се нагло осветли пуним светлом и зачују се ускршња звона, па хорско појање „Христос Воскресе!”, СВИ улазе)

- Д. Христос воскрес!
В. Ваистину воскрес! (грљење, љубљење, живо сценско комешање)

- А. Браћо, (...) Воскресеније Христово нам никад светлије није било у Сентадреји!
Воскресну данас и Србин! Матица српска нас све из мртвих подиже. Она нас уједини и упути
лепој речи светог Саве и хришћанској љубави!
- Б. Арсенијеве речи се обистинише!
- В. Востани Србије!
- Г. За Матицу српску нека је свака хвала и част Јовану Хаџићу (...) српским трговцима из Пеште и
нашим ученим људима широм простране Паноније, што у своје руке преузеше барјак патријарха
Арсенија!
- Д. Са тога ће матичњака и у будуће вредне пчеле скупљати мед и слагати га у српску кошницу!

(светло полако јењава, звоне звона уз све тиши пој „Христос Воскресе!”)

- А. *(удаљеним гласовима)* Слагати га у српску кошницу
- А.ж *(даље и даље)* слагати га у српску кошницу
- Б. *(даље и даље)* у српску кошницу
- А.ж *(даље и даље)* у српску кошницу

(гласови се изгубе сасвим)

- Крај -

Године 2006. поводом 300. годишњице смрти патријарха Арсенија Чарнојевића у СОШИГ-у је са великим успехом изведена представа школске драмске секције, коју је саставила и увежбала професорка Иванка Вајда.

Целу или скраћену представу такође предлажемо, а она може послужити и као тема за ванчасовне активности, исто као за обележавање датог историјског догађаја или сећања на значајне личности у судбоносним временима; за рад са надареним ученицима; за усавршавање и богаћење знања и у исто време изражавања на српском језику.

ВЕЛИКА СЕОБА СРБА – ЛИК АРСЕНИЈА III ЧАРНОЈЕВИЋА

Наратор: 27. октобра 1706. године у Бечу је „занавек склопио своје уморне очи у преданој служби своје нападеном народу, на чијем се челу налазио пуне 32 године. Није више било патријарха који је даноноћно штитио, бранио, храбрио, тешио и подизао свој српски народ.

Тако је обележена смрт Арсенија III Чарнојевића, српског патријарха, који се са својим народом 1689. године придружио аустријској војсци, која се борила против Турака. Али су се Турци поново вратили и према северу протерали хришћанску војску са којом су се повлачили и Срби устаници.

Улогорени народ под Београдом чека „заштиту од цара Леополда. Захтеве Српског народног сабора у Бечу изнео је јенопољски владика Исаија Ђаковић, патријархов сарадник, учени муж који се из дипломатске службе враћа у Београд са Привилегијама.”

Прелазећи преко „модре реке”, Дунава и Саве, бегунци стижу у Угарску, у туђину. „Бежећи реком уз воду”, Срби се надају, да за своју „оданост и верност” могу рачунати на цареву заштиту, да неће бити

изложени нападима мађарског племства и католичке цркве.

Али су их у овој домовини „сабраћа” и власти лоше примили. Њихови велики губици приликом повлачења, изгубљена нада у скори повратак „на вековна огњишта” приморала их је да се трајно населе, да граде куће, цркве и да се вековима боре за опстанак, да им цареви потврђују „Привилегије” за које су велику цену платили „својом изливеном крвљу”.

- А. Обавештај цару Леополду: „Турци су потиснути из Угарске. Заузели смо Ниш. Царска војска има само 4000 правих војника, мора се рачунати са што већим учешћем устаника Срба. У првом реду треба придобити главну личност међу њима патријарха Арсенија, главу народа, да нас приме као ослободиоце.”
- Б. Лудвиг Баденски (писмо) Арсенију: „Даље заповедам вам да настанете радити на добро хришћана, да се сви дигнете на Турчина што жешће можете, што ако не учините, сматраћу вас одметницима цесаревим. Ако ли се пак покажете верним, обећавам вам да ће вас цесар Леополд примити у милост и под своју заштиту.”
- В. Пиколомини (аустријски генерал): „Часни, одани оче, пут ме је довео овамо у Пећ, више пута нам је достављено колико Вам на срцу лежи напредак ствари хришћанске да збаците турски јарам свога народа придруживши се нашем оружју. Потврдите то ваше дело Богу врло мило, а и наше царске и краљевске милости достојно. „

Арсеније: Господине генерале, као што и Ви знате мој напаћени народ ослобађао је читаве крајеве од отоманског тиранства. У Вашој, аустријској војсци умиру небројено наши синови у првом реду, с мачем у руци.

Пиколомини: Какви људи, какви космати људи! Без дисциплине лако узмакоше. (говори публици)

Арсеније: Ја пак не схватам Ваше понашање. Стижу ми вести о неодмерности и бахатости Ваших војника, о насиљу и пљачкању.

Велики везир Мустафа Ђуприлић султану о Новој 1690. години:

Код Качаника поразили смо цесарову војску, потпуно и непоправиво. Куга је проредила читаву војску, а Арнаути, огорчени аустријским поступцима, пређоше нама. Остаци цесаревих војника повлаче се према северу, а за њима мора и Арсеније Чарнојевић. Патријарх се налази на великој муци, чека га исукана сабља на сваком кораку.

Хроничар-очевидцац: „Турци секоше калуђере, манастире опустоше и матер од деце раздвајаху, и од оца сина, младе робљаху а старе секаху и даваху. Људи једаху с дрвећа кору, винову лозу, псе, мачке и месо човечје. Кудгод би се мак’о, лежаху мрци нит се копаху, нит имадијаше ко.

(песма „Сва земља наша”)

Г. (песма) „Има једна модра река. Ваља нама преко реке.”

(народ улази)

Арсеније (народу пред одлазак): Ово је судњи дан, проклетство божје, победа нечастивог. Морамо кренути у туђину, не из воље него из невоље, да спасемо свој пуки живот напуштајући своја огњишта, цркве, гробља, мајку нашу домовину.

Питања из народа: У какву земљу нас водиш, оче?

Има ли овакав брег, бели камен?

Како се моле Богу људи?
Како се крсте?
Какав им је језик?

Арсеније: Земља је далека, Угарска, до које нас чека пут искушења: глад, куга, студен. Али подизаће нас слатко православље, свете иконе, барјаци, круне старих краљева, крстови, свете књиге и мошти светаца. Негде мора бити лакшег живота. Одселити се треба зато, отићи некуда, смирити се негде на чистом, глатком, као што је површина дубоких горских језера. Живети без ове страшне збрке, идући на својим животом.

(опраштање: гробље, земља)
(одлазак: ходање)
Млада мајка (јадиковка, мати јадикује за дететом):
А јао, јање моје,
А јао, душо моја,
Јао, Јово мој!
Јао, голубе мој.
Куда си ми полетио?
Куд си јање поићело?
Мајци својој јадној из њедара!
У црној је земљи студено;
Тамо ти се неће свањивати,
Нит' жарано сунце грањивати;
Тамо нема оца нити мајке;
Тамо нема сунца ни мјесеца.
Поврати се мајци у њедарца!
Пружи мајци бијеле ручице,
И насмиј се ти на своју мајку
Како си се до сад научио.
(Београд – логор)

Леополд: Добро, господине Тратман, знам да се положај наше војске у Србији знатно погоршао, на прагу је и пад Београда. Немамо појачања ни на француском, ни на турском фронту. Е, па шта тражи та маса избеглица под Београдом. Имали су да ступе поново у борбу, а не да се селе у наше земље.

Тратман: Подсећам Вас – Ваше величанство – да су ти Срби избеглице жестоки борци, који знају бости ножевима, умирати за славу уз јуначке песме. Ти Срби могу се још искористити при свим обртима ратне среће, и у офанзиви и у дефанзиви. А, уосталом, можемо их населити на опустелој Угарској.

Леополд: Добро, добро, знам да су нам били савезници, борили се против Турака. Али ову дрскост! Знате ли да су недавно 18. јуна у Београду први пут сазвали сабор угледни представници Срба: епископи, игумани, капетани, судије? А ко је руководио скупом? Онај „стари храст”, глава народа, патријарх Арсеније. Ово је писмена изјава са тог скупа са њиховим жељама и захтевима. Траже од мене писмене гаранције, писмена обећања да ће се сви њихови захтеви усвојити пре но што пређу на нашу територију.

Тратман (чита, подругљиво): „слободу вере... црквену самоуправу... вођство народа и његова репрезентација остане у крилу цркве... главни чувар вере и нације... признајемо цара Леополда као наследног владара српског народа, првог после Косова... чији ћемо од сада бити верни и одани поданици.”

Леополд: Господине Тратман, морам вам признати да ме чека тешка одлука. Ако дам Србима жељене привилегије због познате војничке потребе, мађарско племство ће тражити да укмети Србе, јер су повређена њихова права. Сем Мађара против ових привилегија радиће и католичка црква. Драги мој господине, сазовите хитно Дворски савет по том питању. (излазе, док говоре последњу реченицу)
(музика)

Арсеније (сам): А ја куда ћу и како ћу са тим народом. Туђина је хладна, неизвесност страшна, а слутње су тешке преко којих се не може. Када пређемо преко Саве и Дунава, врата ће се затворити, а ми ћемо остати у туђини. Још ће моји синови тамо морати да страдају. Тамо ће их сматрати обичним бескућницима, бегунцима, бесправним сиротанима. Хоћемо ли изборити крвљу стечена права? Хоће ли потомци захвални пратити овај наш ход и сва збивања „за далеко неко поколење“?

И дан и ноћ бежећи са својим осиротелим народом,
од места до места,
као лађа на пучини великог океана
бекству се дајемо,
чекајући када ће заћи сунце
и преклонити се дан
и проћи тамна ноћ
и зимска беда која лежи над нама.

Јер нема онога који нас саветује,
Ни оног који нас од невоље ослобађа,
И невоља наша удвостручава се.
И рекох са сузама:

Докле ћеш, Господе, заборављати нас до краја,
Докле ће се наоружавати на достојање твоје?
Устани, Господе!
Зашто спаваш,
Зашто лице твоје, Боже наш, одвраћаш од нас?
И опет васкрсни, Господе,
Помози нам имена твојега ради!

И тако непрестано ридање на ридање прилажемо
И ниоткуда помоћи.
Исаија Ђаковић (епископ): Оче наш, знам какве те бриге море, али – што но се каже – Иза туче ведрије је небо.

Арсеније: Часни епископе, Богу хвала што сте живи и здрави стигли из Вијене, и ако добро слутим.

Ђаковић: Тако је, имао сам прилику да ме цар Леополд два пут прими на аудијенцији, да ја њему лично пренесем наше захтеве са недавног сабора. Цару сам лично открио чињенице да је овај народ – насупрот својој оданој борби у царској војсци – остао напуштен и изложен као чекрк на ветру да овде под Београдом гладује, умире, без крова, и држи га једино вера у Вас и Ваш ауторитет.

Арсеније: А ја не могу да кренем преко Дунава и Саве, само са сигурном заштитом једне моћне кришћанске земље. Па макар била католичка! У Угарској имамо и сабраћу.

Ђаковић: Опростите, Оче, али (...) Знате Ви да сам ја – као јенопољски епископ – имао прилике да изградим добре везе и познанства у бечком двору.

Арсеније: Баш зато смо Вама поверили ту судбоносну дипломатску мисију. Међу нама није се нашао ни један који зна немачки, и тако умешно, способно и смело.

Ђаковић: Претерујете, поштовани Оче! Ви, као духовни и политички вођа овог народа, добро знате да царевина, као све моћне државе, има своје добро уходане методе за укроћење и уништавање слабијих народа.

Срби у Угарској, наша сабраћа, ратују под аустријском заставом против Француза, као и овај народ против Турака. А чему та крвава жртва и на Западу и на Истоку? За туђе интересе, за аустријску империју, за цара Леополда.

Али је највеће зло што у угарској области све чешће напуштају своје православље. Насилно и ненасилно унијаћење – превело је много Срба на католичку веру. Кога милом, кога силом.

Арсеније: Чуо сам од господина Адама Фелдварија како су исусовци превели „владику” ораховачког манастира са 15 парохија, а њима се придружио и игуман загребачког манастира.

Ђаковић (зачуђено): Оче, Ви познајете тог угледног Србина из Коморана?

Арсеније: Док сте Ви у Бечу спровели важне дипломатске послове, и ја сам своје скромне овде. Ја сам већ месецима раније успоставио везе са том српском општином припремајући се за сваку евентуалност бекства. Они су ми тада племенито понудили и указали сваку помоћ. Е, стигло је време. Зато сам позвао часног Фелдварија.

Ђаковић: Убеђен сам, Оче, да је цар начисто са нашим невољама, а и са војним, политичким могућностима царевине, која ће се још дуго морати ослањати на наше ратнике. У Бечу се са запрепашћењем прича о поновним турским нападима и победама над Леополдовом војском. Поштовани Оче, верујем у успех преговора у Бечу, цар је приморан да овом народу загарантује аутономију и у Угарској, коју им је раније и обећао.

Арсеније: Да Бог да, јер овај исцрпљен народ треба да осигурам, склоним на мирно место где ће поново живети достојно и Богу угодно.

Леополд (пале се свеће и кандила, декорација Дунав (са покретима),

Грађење (покрети)

Испред иконом: Во имја Оца, сви излазе)

Колонић: Недавно ми пише загребачки бискуп како Арсеније обилази цркве и манастире, подучава свештенике и калуђере, и како га народ радо очекује, обасипа пажњом и поклонима. Патријархов рад на организовању српске цркве противи се католичкој, а ја, као примас Угарске и острогонски кардинал, сваки његов незнабожачки покушај дужан сам да спречим. У Угарској нема места за другу веру сем католичку!

Леополд: Цењени кардинале, разумем ја вашу забринутост и напетост. Али Ви, као мој први саветник, знате да се царевина налази у тешким ратним приликама. Рат против Турака није завршен. На престо је дошао нови ратоборни султан који ми је у Банату код Лугоша потпуно уништио војску. Умро

је и искусни наш војсковођа Ветерани. Срби су поново постали потребни држави. Они дају годишње око 10 000 људи у коњицу и у пешадију.

Колонић: Ја пак сматрам да је наш домаћи отров опаснији од Турчина. Скрећем Вам пажњу да се, ето, направио патријарх као неки „мађарски папа” па сам поставља епископе. А то право припада папи! Одвратио је од католичке цркве не само Србе староседеоце, него и многе Румуне, Русине. Недавно сам га писмено упозорио да се не меша у надлежност католичке цркве. Ако се у томе не уздржи, онда нека себи припише ако му се ишта деси.

Леополд: Делим Ваше мишљење, кардинале! Међутим, знано је да у решавању источног питања морамо ублажавати сукоб са све моћнијом Русијом. А добро знамо да српски народ свим бићем тежи тој једноверној мајци Русији.

Колонић: Ја ћу од тог народа да начиним робље, затим просјаке, а најзад добре католике! А тај незнани, тај неписмени и невешт дошљак има да прекине са канонским визитацијама, а десетак, који скупљају српски епископи, припада мени!

Леополд: Слажем се са Вама, кардинале, али треба да поступимо дипломатски, јер је патријарх старешина српских пукова, а његов је ауторитет врло велик међу Србима и не само у Угарској. А уосталом, тај народ мене признаје као наследног владара Срба првог после Косова.

Колонић: То је само тактика превејаног чобанина када се осећа у шкрипцу!

Леополд: У праву сте! Али ако би се Срби са патријархом вратили у своју земљу, граница би према Турској остала незаштићена. Зато предаже Дворски ратни савет да се потајно руши ауторитет патријарха Арсенија, а српски војници неосетно потчине нашим официрима.

Колонић: Ако смем и ја нешто да саветујем, нека се српске привилегије потврде тамним изразима и двосмисленим речима, да би се привилегије у различита времена могле различито тумачити, да би се тај шизматички народ и против своје воље сјединио са римском црквом.

Леополд: Будите уверени, обоје ћемо доживети изгинуће тог православног стабла!

Арсеније: (монолог)

Нека ми опрости ова ноћ што јој се обраћам са дамаром у грудима и недореченим слогом на уснама.

Чиним то више за све оне табане и устрептале погледе која вапе за надом и исходом, и од мене очекују спасоносно коначну реч коју шапућем у својој самоћи док сабирам све ускомешане мисли које расипах по пређеним путевима и које зачех на далеком југу.

Хоће ли ми друмови опростити што им крадем будућност? Хоће ли мој ожеднели народ пронаћи извор тамо негде на непознатом северу, који нам се у песме краде? Кад бих само знао како ли ће моје ништавно монашко име и далеким и неслућеним вековима помињати? Хоће ли ме упамтити са молитвама у оку док зажижу жишке кандила или ће ме у гусларске песме са клетвом заденути?

Док се двоумим и клатим између – остати и кренути – увиђам да је избор тегобан и неизмерно горак. Застанем ли сад опхрван сумњом и болом, реч ће нам утонути у заборав. Име ће се наше затрти и у Азију претопити. Кренем ли даље на север, дочекаће нас други, црном рачуницом натепљени погледи за које ћемо заувек бити и остати тек чопор изгладнелих вукова који се шаљу у прве редове крвавих бојева где се најжешће бије и где се најбрже гине.

Били смо и остајемо вечити пијуни на некој одавно намештеној шаховској палети моћника овог бездушног земаљског царства. А нама једино преостаје да сачекамо исход који се знао пре но што је

надметање започето. Да ли сам ваљано поступио када сам кренуо у непознато и туђе? Поред сумње у мени се рађа нада, која у човеку као задњи уздах последња ишчезава.

Нека ме десница твоја води, и праштај, мој Христе!

За обележавање **школске славе** у уџбенику за 5. разред налази се **18 песама** и **три цитата великих српских умова**. Ова **збирка** помаже деци и наставнику да се подсети већ раније научених рецитација и да сваке године науче по још једну песму. Сматрам да би пожељно било да сваке године по једну нову песму науче ученици 5-8. разреда. Зато се и 6-8. разреда после зимског распуста треба вратити збирци и припремити школску славу. Пошто се песме из старијих и новијих уџбеника, читанки српске књижевности уче напамет, могу се у првом колу по разредима извести научене песме. После тога се највештији извођачи могу пласирати за казиваче, учеснике на школском нивоу па и на светосавској прослави у месној заједници (цркви).

У срединама где се већ уходана пракса жели мало освежити, или су пак ученици устезанији, или у 5. разреду ради масовног учешћа (комплетног одељења), можемо једну песму поделити и заједно извести.

Напомена: стихови се могу разбити и са хорским певањем појединих строфи светосавске химне, тропара или певањем црквених песама.

Песма о Светом Сави (Милан Д. Милетић)

Да ми се обећа цела царевина
Ја бих био слуга Божијега Сина.

Свети Сава Србе воли
За Србе се Богу моли
Српском роду даје крила
Српски народ благосиља. (припев)

Не бих ни мислио на земаљску славу
Већ бих се угледао на Светог Саву.

Јер земаљску славу непријатељ гази
Сава тражи славу која не пролази.

Јер земаљско царство мења господаре
Сава само диже Божије олгаре.

Мада је одрастао у царскоме двору
Само је мислио на ту Свету гору.

Презрео је круну и царску порфиру
Па он само жури светом манастиру.

Он није мислио да се тамо гости
Сава само жури тамо где се пости.

Посла отац људе да му траже Саву
Они га нађоше баш у Хиландару.

Свукао је Сава све хаљине своје
Њих за спомен своме оцу послао је.

А мајци је посл'о један прамен косе
Да мајчине сузе Саву увек росе.
Кад је чула мајка за својега Саву,
Благодарила је Господу на дару.

Подиз'о је цркве, манастире, школе,
И учио људе да се Богу моле.

Свето му је тело на ватри спаљено
Зато је његово име прослављено.

Свети Сава Србе воли
За Србе се Богу моли
Српском роду даје крила
Српски народ благосиља. (припев)

Игра/Кроз игру до знања

(за детаље види рад Мирјана Илин „Игром”, Трезор, 2009)

Овај метод рада предлаже се:

- при тематском понављању појединачно или групно
- за тестирање (један од начина проверавања знања)
- за уочавање предзнања ученика почетком обраде нове теме. У овом случају два пута се раде исти задаци. На овај начин се може показати колико знања су стекли ученици у току, процесу рада. Упоређујући, ђаци сами могу оценити своје знање, напредак или недостатке.

На конкретним примерима желим да помогнем рад наставника. Зависно од састава и способности ученика предлаже се рад на часу помоћу задатака, типа:

- тото
- повежи (једноставним задатком се долази до успеха)
- тачно-нетачно
- тематско груписање (и у уџбенику и у књизи често се може наћи овај задатак)
- ставиу временски редослед
- „посрбљавање” појмова унијаћење, аутокефалност, мурал, идентитет, традиција, мисионар, национализација, биографија, етнографија, абдикација, манифест, алманах
- виртуелно путовање: обилазак места (на карти) где је боравио свети Сава; обележавање места за које се вежу приложене апликације (фотографије значајних верских, културно-историјских споменика, знаменитих људи или њихових дела, братских школа, цивилних организација)
- коме припада: Помешани делови народне ношње
- слушајући музичку нумеру:

на пример:

- тропар – црквено појање, родољубиве песме – труба, тамбура, фрула; додолске, жетелачке, свадбене; епске песме,
- „Пастир вукова” – гусле, песму из „Сомборске руже” – оперета,
- „Креже се штација” –говор Баната, молитва, антифон – црквенословенски, – натпис на Газиместану-

- слушајући снимак: говор у Медини, Сантову, Чобанцу, – божићне песме и на црквенословенском и на српском језику;
- „Што се боре” Михаило О. и Б. Станковић;
- „Кад сам синоћ”,
- „Где си, душо” Б. Радичевић;
- „Каж ми”, „Уз’о деда”, „Тихо ноћи”, „Кад се сетих” Змај;
- „Кроз поноћ нему” Ђ. Јакшић;
- „Љубио се бео голуб” Ј. Суботић;
- „Онам, онамо” књаз Никола Петровић;
- Во Јордање – Исус – Св. Јован, Богојављење;
- Збогом школо – школа, опраштање;
- Људи ликујте – Васкрс;
- Ђурђевдан;
- Со свјатими,
- Бјечнаја памјат – смрт, погреб, опело, задушнице, парастос ...;
- Ми же Сентандрејци – хорско, химна;
- Оро кличе – Први српски устанак;
- Видовдан – Битка на Косову, кнез Лазар; Ко удара. – Свети Сава; Востани, Србије
- Доситеј О.; „Ој, војводи Синђелићу” – Први српски устанак;
- Девојка се сунцу ... – народна, Тихомирова Збирка;
- Солунско коло – Први светски рат;
- „Марш на Дрину” – Први светски рат;
- „Тамо далеко” – Први светски рат;
- Вишњицица род родила – Први српски устанак; народне... литургије...

Запамти:

- Најстарија црквена књига у Будимској епархији – Ловрансти триод
- Најстарији српски манастир у Мађарској – Српски Ковин
- крсна слава
- ћирилица
- светосавље
- Видовдан
- Боже правде
- 1217, 1219, 1346, 1389, 1690, 1804, 1812, 1815, 1826, 1835, 1838, 1847, 1848, 1867, 1882, 1912, 1913, 1914–1918, 1934, 1941–1945, 1991–1999, 2002
- хоћу ВИШЕ ДА ЗНАМ (истраживања о завичају)
- породично стабло, моја породица, наша слава и икона, традиције у мојој породици, поносам сам на ... , наш породични албум, породична читуља, гробови
- српска имена, презимена и надимци у мом родном месту
- српска црква, школа, крст, споменици, знаменити људи српског порекла у мом родном месту
- живот и приредбе српске заједнице мог родног места
- рад српске самоуправе
- културна и цивилна удружења
- наше регионалне и ванграничне (матичне) везе
- ја сам научио/-ла да плетем, спремам, бојим, кувам, печем посна јела, српске супе